

BO HUGEMARK:

Segrare på väg att förlora freden?

Det socialistiska sammanbrottet är så totalt att man med fog kan säga att vi nyss bevittnat slutet av det tredje världskriget.

Det stora och positiva som skett är att sammanbrottet kom utan de våldsamma konvulsioner som man kunnat befara. Men att den militära makten besegrades genom inre sönderfall, ger tyvärr en grogrund för dolkstötslegender.

Ett starkt revanschistiskt Ryssland kan bara uppstå om omvärlden ägnar sig åt appeasement. Tyvärr tycks Västerlandet fortfarande vara fångat i föreställningen om den sovjetiska intressesfären.

Risk finns att de nya fria staterna i öst lämnas att duka under för de krafter som släpps lösa om det ryska samhället kollapsar helt. Risk finns också att den gamla fria världen missar ett unikt tillfälle att bygga ett fredligt Europa från Dublin till Petropavlovsk.

Överste Bo Hugemark är chef för Militärhistoriska avdelningen på Militärhögskolan.

I många år levde Västeuropa i fruktan för den sovjetiska blixtoffensiven som om kriget bröt ut snabbt skulle knäcka det numerärt underlägsna NATO:s konventionella försvar och ställa väst inför det ödesdigra beslutet att gå över kärnvapentröskeln. Den sovjetiska kolossen kompengade sina ekonomiska lurfötter med nog så imponerade larvfötter. Hotet om det röda massanfallet på Centraleuropas slätter fick USA att utveckla den vapentechnologi, som vi för ett år sedan såg demonstreras i Kuwaits och Iraks öknar, mot broarna över Eufrat och Tigris i stället för dem över Wisła och Oder, mot bunkern i Bagdad och betonghangarer i norra Irak i stället för mot ledningscentraler och flygbaser i Östeuropa.

I Europa blev det inget hett krig, bl a på grund av att den motrustning som Jimmy Carter inledde efter Afghanistan och Ronald Reagan fullföljde knäckte den sovjetiska icke-ekonomin som redan avsatte 25-30 % av BNP till krigsmakten. Men det socialistiska sammanbrottet är så totalt att man med fog kan säga att vi nyss bevittnat slutet av det tredje världskriget. Vi befinner oss i en efterkrigsvärld. Som alltid har kriget skakat om de gamla strukturerna på ett sådant sätt att inget därefter blir sig likt. Förlorarna, länderna i östra Europa, är mer förhärjade än någon förlorande part i världshistorien. Segraren, den kapitalistiska världen kommer därför att ställas inför problem som han av allt att döma inte anar.

Det sjuttioåriga kriget

Tredje världskriget kan sägas ha fått sin officiella avslutning med president Bushs nedrustningsutspel hösten 1991. Segraren

vidtog åtgärder för att städa upp på krigsskådeplatsen, det gällde nu att så fort som möjligt få håll på den tidigare fiendens splittrade trupper och vapen. Dessutom att demobilisera de egna styrkorna för att kunna ägna sina ekonomiska resurser åt områden som pockade på åtgärder. Och, framför allt, att inränga förloraren i de segrandes gemenskap.

Sovjetunionen ställdes inför valet mellan två oacceptabla alternativ: att rusta ikapp eller att riskera att komma i ett strategiskt underläge.

Det var ännu ingen sovjetisk kapitulation utan villkor. Förloraren hade i själva verket under en längre tid bedrivit underhandlingar med segraren och tillsammans hade de uppnått samförstånd om att fortsatt respektera varandras intressesfärer. Det var ett stillestånd i gammal god 1700-talsstil, maktbalansen skulle bevaras.

Tanken var orealistisk. Efter krig brukar förlorare drabbas av instabilitet, regimer störtas, delar av riket passar på att slå sig fria, inre kaos hotar. Detta blev inget undantag.

Kriget, vars mer intensiva skeden brukar kallas "det kalla kriget", började egentligen redan 1917 med bolsjevikernas statskupp och socialismens de facto krigsförklaring mot det sunda förnuftet. "Socialismen är avskaffande av rationell ekonomi", sade den österrikiske ekonomen Ludwig von Mises 1920. Det absurda system som skapades i socialismens namn räddades emellertid så länge som i sjuttio år av den absurda miljö som rådde i Europa, den oförnuftiga behandlingen av Tyskland efter första världskriget, de

demokratiska staternas misskötsel av sin ekonomi, återupprustningen för ett nytt världskrig. Och framför allt andra världskriget. En planekonomi fungerar i krig. Det är den situation då staten kan och bör prioritera behov och resursallokering. Målet är enkelt att formulera, nationens och folkets överlevnad, medlen är självklara, krigsmakt, befolkningsskydd, försörjning med basförnödenheter etc.

Även en tid efter 1945 kunde Sovjetstaten förete till synes imponerande ekonomiska framsteg i återuppbyggnaden efter kriget. Många i väst lät sig duperas, efter hand allt färre men en del socialister ända in på 80-talet. Men i ett Europa där det rådde Pax Americana och Pax Atomica och i en ny teknologisk tidsålder kunde detta irrationella system inte överleva.

I själva verket har vi bevittnat ett fäsansfullt socio-ekonomiskt experiment: Å ena sidan har vi kontrollgruppen, Tyskland med sina utbombade städer och industrier, som får chansen att återhämta sig på normal diet och medicinskt riktig ordination, å andra sidan Sovjetunionen som fortsätter med sin dödliga häxkur. Resultatet behöver inte kommenteras.

Vilket slags nederlag?

Den slutliga kraftmätningen kom som nämnts på det militära området i form av en kapprustning som ställde Sovjetunionen inför valet mellan två oacceptabla alternativ: att rusta ikapp eller att riskera att komma i ett strategiskt underläge. Michail Gorbatsjov valde att sätta igång en utrikes och inrikes förändningsprocess som snabbt kom att radera fundamenten för Warszawapaktens och Unionens fortbe-

stånd: Den yttre hotbilden, det totalitära systemet och det socialistiska "samhällskontraktet".

Det stora och positiva som skett är att sammanbrottet kom utan de våldsamma konvulsioner som man kunnat befara och som kunnat drabba Europa. Men detta, att den militära makten aldrig besegrades på slagfältet utan genom inre sönderfall, ger tyvärr en god grund för dolkstötsleger och förräderimyter.

Resultatet av sådant känner vi alltför väl från mellankrigstidens Tyskland. Kommer vi att få en upprepning av detta efter det tredje världskrigets slut?

Eller blir det i stället en repris på avvecklingen av det andra världskriget som lett till att förloraren, Tyskland, nu är Europas demokratiska succé och dess ekonomiska motor?

I seger – storsinhet

Västs agerande ligger i linje med det optimistiska scenariot. Här är det inte tal om att utkräva något skadestånd av Ryssland, det gäller inte att "krama ur citronen och krossa kärnorna". Det är inte Morgenthau-planen och Versaillesfreden som är modellen utan Marshallhjälpen och kol- och stålunionen. Västliga regeringar är inställda på skyndsamma insatser för att lindra den omedelbara nöden och ägnar stor tankemöda åt hur man skall hjälpa till att få länderna i öst på fötter snarast möjligt. Man har också lagt sig vinn om att stödja de politiker i öst som trots ha utgjort garantier för sammanhållning och stabilitet. Tyvärr har detta sannolikt varit kontraproduktivt, eftersom Sovjetunionen var bortom all hjälp och stöd till Gorbatsjovs försök att hålla samman unionen

bara kunde förvärpa den slutliga kollapsen.

Likheten med tiden efter andra världskriget har fått många att förorda en ny Marshallplan. Men Marshallhjälp är inte möjlig utan en fungerande struktur i botten. En sådan fanns i Västtyskland. I själva verket var det Ludwig Erhards systemskifte 1948, med en långt gående liberalisering av ekonomin, som var grunden till det tyska undret. (Detta har socialister i väst inte velat inse eller erkänna och de har därför överdrivit Marshallplanens effekter.)

Vi har hittills aldrig sett en regim så i grund förhärja ett stort rikets ekonomi, miljö och moral.

Visserligen betygar de nya ledarna i öst sin tro på marknadsekonomin, men även om de menar allvar och vet vad de talar om (vilket inte alltid är självklart), finns de praktiska möjligheterna?

Historien ger här ingen vägledning. Vi har hittills aldrig sett en regim så i grund förhärja ett stort rikets ekonomi, miljö och moral. Vi har aldrig förr sett något som börjar likna digerdödens och hundraårskrigets medeltid i kärnvapen-, massmedia- och dataåldern.

Revanschismens krafter

De misslyckande som tvivelsutan inträffar, den nöd och det kaos som oundvikligen kommer att uppstå leder med säkerhet till att man letar syndabockar. Om folkets vrede drabbar före detta kommunistpampar är det välförtjänt, men risken är också stor att man försöker skylla på

systemsiftet och på utländska intriger. Ett exempel på utrikes syndabockar är när Pavlovs vettlösa rubelreform på hösten 1991 motiverades som en åtgärd mot utländska spekulanter.

Sålunda talade generalöverste Albert Makasjov, militärbefälhavare i Volga och Urals militärområde i juni 1990 vid ryska kommunistpartikongressen:

"Och i denna för Unionen och Ryssland oroliga tid, när på grund av "segrar", s k segrar för vår diplomati, Sovjetarmén jagas bort utan strid från de länder som våra fäder befriade från fascismen . . .

Det heliga Ryssland har blivit mindre än någon gång i modern tid.

Vi förstår att det är svårt för alla, men tro mig det är inte de väpnade styrkornas fel att de idag har hamnat i ett så svårt läge och, trots allt kan inte vi militära kommunister tänka oss Unionen utan Ryssland och Ryssland utan Unionen. Och för detta är vi beredda att kämpa!"

De sistnämnda hotfulla orden omsattes i handling, ehuru något valhant och tvehåget, 19 augusti 1991. Allt fler iakttagare börjar nu, när anarkin sprider sig, varna för en ny kupp. Enligt en i Baltikum spridd uppfattning finns det på andra sidan gränsen och i de baltiska staterna en struktur sammansatt av fascister, chauvinister, gammalkommunister, gamla KGB-män, element i krigsmakten . . . En struktur som arbetar för att skapa kaos i de nya staterna, som förhalar truppüttåget, stryper oljetillförseln, en ond vilja som förmodligen vill skapa förutsättningar för ett väpnat ingripande. Redan i morgon kan den ha tagit makten i Ryssland,

denna gång säkerligen brutalare och med mindre fummel i starten än 16 augusti 1991.

Kan detta bli det starka revanschistiska rike som Lennart Uller berör i en annan artikel och som också tycks föresväva författarna till den nya försvarspropositionen? En regim med samma framgång som Hitler? *Ja, men bara under en förutsättning* som jag skall återkomma till.

Kaos — hot eller hopp?

Först finns det all anledning att beakta att en grund som Hitler byggde på saknas: En fungerande ekonomisk struktur. Efter socialismens härjningar är allt raserat. Det är ytterst svårt att se hur en diktaturregim skulle kunna ha ett recept på återhämtning. Ironiskt och paradoxalt nog är de förhållanden som hindrar tillfrisknande och återhämtning också de som möjligen kan avhålla presumtiva kuppmaakare från att försöka ta makten. Kanske var det också en orsak till att det förra försöket var så valhant. Å andra sidan kan läget ändå bli så kaotiskt att tanken "det kan i alla fall inte bli värre" tar över, då ropen på lag, ordning, och bröd får militären att inse att de är fosterlandets enda räddning.

På sikt kommer en sådan regim att falla, förmodligen under mycket svårare konvulsioner än de förändringar som skett hittills. Intill dess kan den ställa till mycket elände. Det kommer att finnas mycket starka motiv för att vilja ta tillbaka förlorade områden. Dels säkerhetspolitiska, det måste kännas nästintill outhärdigt att bevittna den process i vilken inte enbart "de länder våra fäder befriade från fascismen" förlorats utan jämväl unionen upplösts och det heliga Ryssland blivit

mindre än någon gång i modern tid. Dels ekonomiska, den starka specialisering och stordriftsraseri på unionsnivå som Stefan Hedlund beskriver.

Återfall i appeasement

Den förutsättning som jag ovan nämnt som nödvändig för att en sådan regim skall lyckas att åter expandera riket kan uttryckas i ett enda ord, *appeasement*. Hitler kunde bygga upp sin makt och gradvis övervinna tvekan och opposition genom att inhösta billiga framgångar. Saddam Hussein fick Kuwait billigt till följd av bristande avskräckningssignaler från USA, och hade de fått råda som likt Ingvar Carlsson hävdade att det gällde att *till varje pris* bevara freden, hade Saddam kanske idag behärskat hela arabiska halvön, ägt 46 % av världens oljereserver och disponerat kärnvapen.

Det brutala våldet är aldrig intelligent, aldrig modigt, möjligen illistigt jämfört med den tanklösa försiktigheten. Liksom trollen blir allt större om man räds dem, växer diktaturen om man undviker konfrontation. Men trollen i sagorna sprack när de mötte intelligenta riddare eller bondpojkar som stod fast tills solen gick upp.

Västerlandet tycks nu vara på väg att glömma såväl de gamla sagornas visdom som de historiska lärdomarna. Den enda historia man lärt är den som nu för alltid är gången, nämligen principen om den sovjetiska intressesfären.

I många år var hotet om invasionen från öster det som dominerade NATO:s tänkande. Nu tycks det har ersatts av hotet om att de tidigare satellitstaterna och de baltiska staterna blir medlemmar.

De baltiska staterna vädjar om att få eller åtminstone få köpa vapen, åtminstone handvapen, så att de kan beväpna sina gränstrupper och sitt hemvärn. Sverige och andra västländer tar på sig småskollärarminen och påpekar med moraliskt darr på stämman att det kanske är viktigare att de får ordning på sin ekonomi än att organisera krigsmakter. Det är som ett eko från det pacifistiska argumentet att ett svenskt militärt försvar är onödigt, eftersom miljöhoten och de ekonomiska kriserna är så mycket sannolikare. Det varvas med det välkända defaitistiska argumentet: om ryssen kommer har de ändå ingen chans.

Det välmående Europa har inget val: det måste engagera sig med hull och hår och med alla medel.

Detta sistnämnda är naturligtvis alldeles rätt, om den gamla fria världen har bestämt sig för att kasta de nya fria nationerna för första bästa varg. Utgången av Ungern-upproppet 1956 faller i tankarna. Kanske är det också minnena av detta som styr Västs agerande, man vill inte ställa ut löften som man inte törs infria och som också kan provocera ryssen till ingripande. För Sveriges del har vi motsvarande upplevelse från mellankrigstiden, "Sandler-syndromet", de förväntningar som bl a Ålands-planen kan ha fött hos finnarna om hjälp i nödens stund.

Provokationsrädslan är naturligtvis inte obefogad. Reaktionärer i Ryssland skulle säkerligen inte undvika att utmåla västliga militära engagemang i exempelvis Baltikum som en imperialistisk sammansvärjning och att använda det som fö-

revändning för ingripande. Men bara som förevändning, inte anledning. Agerandet styrs av hårdare imperativ.

Förlegat tänkande

Om de mörka krafterna över huvud taget är känsliga för omvärldens reaktioner — vilket var tydligt vid augustikuppen — är det mycket troligare att de kan avskräckas på ett tidigt stadium än att de kan tvingas tillbaka sedan de väl slagit till.

Och i motsats till Hitler och Saddam Hussein har de presumtiva ryska tyrannerna kärnvapen. Alltså torde länder som underkuvas i en revanschistisk reaktion få vänta på befrielsen till dess att regimen faller. Mycket elände hinner de uppleva dessförinnan.

Avvägningen mellan vad norrmännen kallar *avskrekking* och *beroligelse* har varit ett huvudtema från väst under blockuppdelningens tid. Grundproblemet kvarstår, om man betraktar Rysslands framtid främst i perspektivet av ett starkare rike med starkt säkerhetsintresse, kanske en diktatur. Men även om det kan vara klokt att ta med det scenariot, som den nya försvarspropositionen gör, får det inte låsa handlandet. Det finns andra risker som kräver ett helt annat agerande från Västerlandet, och det finns chanser som man kan missa, om man är alltför inställd på att gardera riskerna, om man inte frigör sig från det gamla tänkandet i termer av Sovjetunionens intressesfär.

För att börja med riskerna: ett återupprättat Storryssland är ett ytterlighetsfall. Många andra scenarier är tänkbara, från krig mellan republikerna eller inbördeskrig inom dem, över härjningar av "warlords" eller väpnade band till total anarki,

miljökatastrofer, massvält och massepidemier. Bleka förebilder finns redan i f d Jugoslavien, i Kaukasus och Centralasien. Inför sådana scenarier har det välmående Europa inget val: det måste engagera sig med hull och hår och med alla medel. Att då låta sig styras av gamla föreställningar om sovjetisk intressesfär är förödande.

Den unika chansen till fred

Huruvida de ominösa scenarierna kan undvikas är inte lätt att veta. Det är som framgår av Stefan Hedlunds artikel sent på dagen, ohyggligt mycket tid har förlorats. Men det finns ändå nu en unik chans genom att krismedvetandet — för att använda ett ord som är löjligt svagt i sammanhanget — finns hos de nya makthavarna i öst, och att dessa ändå är inställda på ett systemskifte. Ingen vettig person tror att räddningen finns i den diskrediterade socialismen. Folken har röstat för systemskifte och hittills visat en imponerande vilja att uthärda dess påfrestningar. Det är om inte ett gyllene så kanske i alla fall ett första — och sista — tillfälle att påbörja processen med att skapa det fredliga Europa (eller snarare Eurasien) från Dublin till Petropavlovsk som man så länge drömt om.

Det gäller att snarast ge denna process rörelseenergi. Det kräver djärvhet och nytänkande. Gammalt balans- och intressesfärstänkande är destruktivt. Det måste ske på många plan: generös hjälp, uppbyggande av alla slags förbindelser, frejdigt stöd av framstegskrafterna, avskräckning av de onda, hjälp att upprätta lag och ordning. Västerlandets viktigaste exportvara är *hopp*. Om några länder lyckas i sin

reorganisation, kan sedan hoppet spridas som en löpeld.

Allmängiltiga konkreta recept är omöjliga att ge. Men säkert är att det är inte fråga om att följa någon stel tidtabell på det sätt som EG ser sin utvidgning. Mera kommer processen att likna Helmuth Kohls snabba agerande för återföreningen. Han tog därvid stora påfrestningar på den tyska ekonomin, och utmanade Makasjovs gelikar i Moskva. Men Sovjetunionens ledning var just i ett sådant läge att de inte kunde eller ville säga njet. Och Västtyskland slapp flodvågen.

Jugoslavien ger också ett åskådnings-exempel. Till sist hamnade EG i en situation där man de facto tog parti för en upplösning, något som det aldrig kunnat föreställa sig ett år tidigare. Mycket talar för att om EG i tid insett att Jugoslavien var ett förlorat fall och agerat därefter, hade det varit svårare för den federala regeringen, armén och serberna att med våld försöka hindra upplösningen.

Frågan är om det finns politisk enighet mellan EG:s stater för aktioner i österled. Det är populärt att nu skeptiskt peka på motsättningar mellan EG:s stater, rädslan för Tyskland etc. Må så vara i dagsläget, men sådant är lyxpolitik som det välmående Europa inte har råd med, om och när, "Russia goes down the drain". Skall flodvågen, farsoterna, eller det vilda skjutandet undvikas så måste man agera snabbt *innan* det händer.

Friheten måste ha försprång

De viktigaste lärdomarna av Kuwaitkriget är att en liten stat som faller offer för ett *fait accompli* kan få vänta outhärdligt länge på befrielsen. Om den skall undvika

detta öde behöver den lilla staten ett eget försvar som kan hålla stånd tills hjälp anländer och en garanti för att hjälpen kommer — och kommer i tid.

När det gäller de baltiska staterna är tydligen ingen beredd att bistå med någondera, snarare ser man med en viss motvilja på att länderna vill skaffa det som vi betraktar som en fundamental rätt och skyldighet för en fri stat, ett eget försvar. Men ändå drar man sig inte i svensk försvarsdebatt för att inteckna de nya staterna på Östersjökusten som en buffert, som något som omöjliggör invasionsföretag mot Sverige.

Gammalt balans- och intressesfärs-tänkande är destruktivt.

Naturligtvis räcker det inte att leverera handvapen eller ens tyngre materiel till de baltiska staterna för att ge dem säkerhet mot annat än smärre plundringar. Det är heller inte fråga om isolerade svenska engagemang, någon slags repris på etablerandet av det svenska stormaktsväldet. Det måste till ett batteri av olika säkerhetspolitiska åtgärder med alla medel och i samverkan mellan nordiska länder, den europeiska gemenskapen och dess atlantiska bundsförvant. Ekonomiskt bistånd, investeringar och rådgivning, hjälp att bygga upp politiska strukturer och att organisera en rättsstat, hjälp till organisering av nationella krigsmakter under ordentlig politisk kontroll, fredsbevarande styrkor, biståndsgarantier, regelrätt väpnat bistånd, den säkerhetspolitiska klaviaturen har många tangenter.

Det brådskar

Strävan måste givetvis vara att det som görs inte skapar någon ny järnridå längre österut. Det är därför som det är bråttom nu. Nu kan säkerhetspolitiska arrangemang kanske göras utan att framstå som västerns försvar mot ett nytt ont imperium. Nu kan det kopplas till ett vidare syfte att integrera även det demokratiska Ryssland i ett nytt Europa.

Det finns ytterligare en anledning till att det är bråttom att länka in östra Europas säkerhetspolitik i västerländska banor: Om västerlandet inte bidrar även till den militära säkerheten för de nya staterna kommer de att finna sina egna, kanske mer tvivelaktiga, vägar. Stefan Hedlund

skriver om vapnen på drift. De kommer att söka sig dit där behoven finns, fast till högre priser och kanske till organisationer och grupper som helst inte borde ha dem. I värsta fall blir det också vapentyper som vi inte vill se i flera, okända, händer.

Transkaukasien och Centralasien håller som bäst på att förvandlas till nya Libanon. Om vi inte vill ha ett sådant inpå knutarna också, finns det kanske anledning för Sverige och det övriga Västerlandet att övervinna rädslan för det försvunna Sovjetunionens spöke och börja försöka hantera verkligheten.

Och gripa tillfället att påverka den.